

Vasili Grossman'ın "Yaşam ve Yazgı" eserinde bir savaş gerçeği: Kamplar

Reyhan ÇELİK¹

Özgenur TURAN²

APA: Çelik, R.; Turan, Ö. (2019). Vasili Grossman'ın "Yaşam ve Yazgı" eserinde bir savaş gerçeği: Kamplar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (17), 651-660. DOI: 10.29000/rumelide.659363

Öz

Tarihin en kanlı savaşlarından biri olan ve Yirminci yüzyılda gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı'nı birçok ulusun kendi edebiyatında konu edindiğini görürüz. İkinci Dünya Savaşı özellikle Yirminci Yüzyıl Rus Edebiyatı'nda kendine büyük bir yer edinir ve "Rus Edebiyatı'nda Büyük Vatan Savaşı" ismiyle karşımıza çıkar. 1941-1945 tarihlerinde Nazi Almanya'sı ve Sovyet Rusya'sı arasında geçen "Büyük Vatan Savaşı'nda" birçok yazar cephede görev alır. Bu yazarlardan bazıları cephede asker bazıları ise savaş muhabiri olur. Bu dönemde cephede savaş muhabiri olarak görev alan yazarlardan biri de Vasili Semyonoviç Grossman'dır (1904-1964). Grossman, savaş muhabiri olarak görev aldığı süre içerisinde edindiği tecrübeler ve gözlemlediği olaylara birçok eserinde yer verir. Bu eserlerinden en önemlisi ve Grossman'ın "ustalık eserim" diye değerlendirdiği "Yaşam ve Yazgı" (Жизнь и судьба) eseridir. Grossman, bu eserinde Stalingrad muharebesi etrafında şekillenen Nazi Toplama Kamplarına ve Gulag Kamplarına, aile yaşamıyla birlikte ordu yaşamına değinmiştir. Bu çalışmada, Grossman'ın "Yaşam ve Yazgı" eserinde geniş bir şekilde ele aldığı kamp yaşamına değindik. Çalışmamızda, Nazi Toplama Kampları ve Gulag Kamplarında mahkûmların yaşadığı zor durumlara, savaşın kampta bulunan mahkûmların üzerinde yarattığı psikolojik etkiye ve hayatı sorgulama süreçlerine yer verdik. Bununla birlikte Nasyonal Sosyalizm ve Komünizm ideolojilerinin karşılaştırılması üzerinde durduk.

Anahtar kelimeler: Büyük Vatan Savaşı, kamplar, Sovyet edebiyatı.

The reality of war in the work of Grossman "Life and fate": Camps

Abstract

World War II has been one of the bloodiest wars in history and which took place in the 20th century, is the subject of many nations in their literature. II. World War II, especially in the 20th century Russian literature has a great place in itself and "Russian Literature in the Great Patriotic War" is the name. During the "Great Patriotic War" that occurred between Nazi Germany and Soviet Russia in 1941-1945, many writers took part in the front. Some of these writers became soldiers at the front and others as war correspondents. During this period, one of the writers who served as war correspondent at the front was Vasili Grossman. Grossman, in his work as a war reporter, wrote about experiences and observations in many of his works. The most important of these works and Grossman's masterpiece work was "Life and Fate" In this work, Grossman referred to the Nazi concentration camps and the Gulag camps around the battle of Stalingrad, as well as the life of the army and the

¹ Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü (Antalya, Türkiye), reyhan3104@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9743-3720 [Makale kayıt tarihi: 18.11.2019-kabul tarihi: 20.12.2019; DOI: 10.29000/rumelide.659363]

² YL. Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rus Dili ve Edebiyatı ABD (Kayseri, Türkiye), ozgeturan92@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1642-146X

family. In our study, we wrote about the camp life that Grossman discussed extensively in his work "Life and Fate". In our study, we included the difficult situations experienced by the prisoners in the Nazi concentration camps and Gulag camps, the psychological impact of the war on the prisoners in the camp and the processes of questioning life. However, we focused on the comparison of the ideologies of National Socialism and Communism.

Keywords: Great Patriotic War, camps, Soviet literature.

Giriş

Edebiyat, toplumda yaşanan önemli değişikliklerin ve tarihi olayların bir aynasıdır. Ulusların tarihinde yer alan savaş teması da bu aynaya yansıyanlardan biridir. Savaş; milli, siyasi, dini veya ekonomik amaçlara ulaşmak için toplumlar arasında meydana gelen topyekün silahlı mücadeledir ve insanlık tarihinin en eski yapı taşlarından birini oluşturur. Dünyanın farklı bölgelerindeki toplumlar eski çağlardan bu yana hayatta kalmak, amaçlarına ulaşmak ve ihtiyaçlarını gidermek için savaşa ihtiyaç duymuştur.

Savaş hakkında bu zamana kadar çeşitli tanımlar yapılmıştır. On dokuzuncu yüzyıl Rus yazarlarından Lev Tolstoy'un savaş temalı eserlerinde savaş; *Bir çılgınlık. Savaşa sebep olan ve savaş yanlısı insanlar ise akli başında olmayan kimseler* (Danacı, 2017, s.99) olarak nitelendirilir. Ünlü Sovyet yazar ve gazeteci Vasili Grossman da savaşı şöyle tanımlar: "Savaş bir sanat. Onda hesap, soğukkanlı bilgi ve esinle, rastlantıyla ve tümüyle akıldışı olan şeylerle bir araya geliyor. Dostluk, bazen de düşmanlık. Dahiyane bir teknik olmasa düşünülmesi imkânsız olan bir müzikal doğaçlama gibi bu" (Beevor A, Vinogradova L, 2013, s. 117).

Pek çok ulusun edebiyat tarihinde olduğu gibi Rus edebiyat tarihinde de gerek on dokuzuncu yüzyılda gerekse yirminci yüzyılda yaşanan savaşlar, edebiyatın temel temalarından biri haline gelir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı, yirminci yüzyıl Rus edebiyatında hem tema hem de etkili olduğu süreç açısından dikkat çeker. Çünkü edebiyatçılar ve sanatın farklı dallarındaki sanatçılar, sadece İkinci Dünya Savaşı yıllarında değil devam eden yıllarda da savaşın farklı sonuçlarını eserlerinde dile getirmişlerdir. Savaş yıllarında halka aktarılmaya çalışılan duygular cephede ya da cephe gerisinde yaşanan kahramanlıklar, zorluklara dayanma gücü, milli birlik ve beraberlik duygusu yönündedir. Savaşın sonrasına ise yazar ya da şairler geride kalan acı günlerin unutulmaması gerektiğini, cepheden dönen insanların yaşadıkları psikolojik ve felsefi çıkmazları ortaya koymaya çalışmışlardır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında edebiyatın ideolojik birliği, yazarları halkın yaşamına bağlayan derin bağ, özellikle bu savaş ve sınav yıllarında sadece kalemini değil hayatını da ülkenin kurtuluşu uğruna feda etme iradesinde dile gelir. Bu konuda Sovyet Yazarlar Birliği üyelerinin üçte birinden fazlasının genç yaşlı, silahı ele alıp, er, komutan, siyasi eğitici, savaş muhabiri olarak cepheye koştuklarını hatırlatmak yeterlidir. Cepheye giden dokuz yüz yazardan üç yüz kırk beşi vatanlarını savunurken hayatlarını kaybederler... On yazarın da Sovyetler Birliği kahramanı unvanını kazandığı bilinir (Bkz. Zelinski, 1978, s. 205).

Bu zorlu yıllarda halkı galibiyete inandırmak için toplumun her kesimine ayrı propaganda malzemesi hazırlanır. Kitleler için popüler şarkılar, yurtsever filmler ve sıradan ordu bildirileri; entelijensiya ve Batılı müttefikler için de Grossman'ın "Haklı Dava İçin" (За правое дело) adlı romanı, Şostakoviç'in yedinci ve sekizinci senfonileri ve Prokofyev'in Beşinci senfonisi ve "Savaş ve Barış" adlı operası,

Eyzenştayn'ın 1941 yılında, savaşın başlangıcında sürgün edildiği Kazakistan'ın Alma Ata şehrinde çekmeye başladığı "Korkunç İvan" adlı tarihsel filmi gibi romanlar, senfoniler ve operalar vardı (Volkov,2008,s.171).

M. Şolohov, A. Fadeyev, N. Tihonov, İ. Erenburg, V. Grossman, V. Vişnevski, A. Bek, A. Platonov ve daha pek çok yazar ve sanatçı da cephede muhabir olarak görev yaparlar. Bunlar arasında Grossman (1905-1964) da kaleme aldığı makaleler, deneme yazıları ve romanlarla halka güç veren önemli isimlerden biridir. Sovyet halkı tarafından çok sevilen Grossman'ın "Krasnaya zvezda" dergisinin muhabiri olarak cepheye gönderilmesini sağlayan D. İ. Ortenberg, yazarın halk ve askerler tarafından sevilme nedenini, ne kadar acı olursa olsun her şeyi olduğu gibi anlatması olarak açıklar:

Grossman'ın görüşme sırasında hiç not almamasının insanların güvenini kazanmasına yardımcı olduğunu biliyorum. Her şeyi daha sonra yazıyordu.....herkes yatmaya çekilir ama yorgun Grossman her şeyi titizce defterine kaydederdi...bu notlar vecize gibidir. Savaş sırasındaki yaşamın temel özellikleri tek bir ifadeye sığdırılmış, sanki fotoğraf basılırken fotoğraf kağıdına çıkmış gibi. Defterlerinde saf, üzerinde oynanmamış bir gerçekle karşılaşıyoruz (Beevor A, Vinogradova L, 2013, s.22).

Savaş muhabirlerinden B. Galin de Grossman'ın muhabirliğini övgü dolu sözlerle ifade eder: "*Onun yaptığı işler tarafından büyülendim. İlginç şeyleri bulmayı biliyor. Muhabirlerden en iyisi*" (Boçharov, 1990, s.106).

"Yaşam ve Yazgı" (Жизнь и судьба) eseri de Grossman tarafından 1952-1959 yılları arasında kaleme alınır. Eserin kaleme alındığı 1953 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri İosif Stalin ölür. Stalin'in ölmesi ve ardından Komünist Parti Genel Sekreterinin Nikita Hruşçev olması Grossman'a cesaret verir. Artık eserlerini daha açık ve net bir dille yazabileceğini ve eserinin yayınlanma sürecinde engeller ile karşılaşmayacağını düşünür. Eserin bazı kısımları, 1960 yılında "Znamya" dergisinde ardından ise, "Noviy Mir" dergisinde yayınlanır. Eserin yayınlanmasının ardından, esere yönelik hiçbir yorum gelmez. İlk zamanlarda bu sessizlik, Grossman'ı rahatsız etmez fakat devam eden süreçte endişelendirmeye başlar. Her ihtimali göz önünde bulundurarak, eserin el yazmalarının kopyalarını arkadaşları S. Lipkin ve V. I. Lobode'ye verir. Endişelerinde haklı çıkan Grossman, kısa bir süre sonra KGB ajanları tarafından baskına uğrar. KGB ajanları, Grossman'ın evinde bulunan "Yaşam ve Yazgı" eserinin tüm el yazmalarına, daktilo şeritlerine, karbon kağıtlarına yani esere dair her şeye el koyar ve "*böyle bir kitabın ancak iki yüz elli sene sonra yayınlanabileceğini*" söylerler. Böylece ilk defa bir yazar değil, onun eseri tutuklanır (Akimov, 2011, s. 369). Rus edebiyat tarihinde Grossman'dan sonra aynı olayı yaşayan diğer yazar da Aleksandr Soljenitsın'dır. Soljenitsın'ın da benzer sebeplerle "Gulag Takımadaları" (Архипелаг ГУЛАГ) adlı eseri tutuklanacaktır.

Eserin orijinal yazımlarına el konulmasının ardından Grossman, dönemin Komünist Parti Genel Sekreteri Hruşçev'e 23 Şubat 1963 tarihinde bir mektup yazar. Mektupta neden böyle bir kitap yazdığını açıklamaya çalışır. Son cümlelerinde ise kitabının sonsuza dek kaybolmasından korkarak Hruşçev'e "*Benim hayatımı adadığım kitap hapiste olduğu sürece benim bugünkü halimde, fiziksel özgürlüğümde bir anlam ya da doğruluk yok. Çünkü ben o kitabı yazdım ve onu reddetmedim ve reddetmiyorum....kitabımın özgür bırakılmasını istiyorum*" (Petelin, 2013 s. 288) diye yazar. Ancak Hruşçev'den Grossman'a bir cevap gelmez bunun yerine Merkez Komiteye davet edilir. Merkez Komitede de KGB ajanlarının verdiği tepkiye benzer bir tepkiyle karşılaşır ve kitabının yayınlanamayacağı cevabını alır. Grossman'ın aldığı bu cevap hazin sonunun başlangıcı olur. Nitekim kitabının sonsuza kadar yayınlanmayacağından korkan Grossman'ın "*Beni karanlık bir köşede boğdular*" diye tanımladığı duygularının, kendisinde yarattığı fiziksel değişimi yakın arkadaşı S. Lipkin "*Grossman gözümüzün*

önünde yaşlandı. Kıvrık saçları gitgide ağardı ve bir kellik belirdi. Astımı geri geldi. Yürümekte güçlük çekmeye başladı." diye betimler (Grossman, 2015, s. 21).

Eserinin basımını göremeyen Grossman, 14 Eylül 1964 yılında vefat eder. Eserin el yazmalarının kopyasına sahip olan Lipkin, 1980 yılında İsviçre'de bulunduğu süre içerisinde eserin yayınlanmasını sağlar. 1980 yılında İsviçre'de yayınlanan "Yaşam ve Yazgı" romanı toplu olarak ancak 1990 yılında, Rus okuyucularla buluşur.

Bulgular

"Yaşam ve Yazgı" adlı Epik romanın merkezinde, 1942-1943 yılları arasında gerçekleşen Stalingrad Muharebesi ve bu zorlu süreçte mücadele veren askerlerin, komutanların ve cephe gerisindeki ailelerin yaşam mücadeleleri anlatılır. Olay örgüsü Berdiçev gettosundan NKVD³ zindanlarına, Nazi toplama kampından Sovyet ıslah ve çalışma kamplarına kadar geniş bir mekân anlayışı ile aktarılır. Bu bağlamda, eserin pek çok açıdan Tolstoy'un "Savaş ve Barış" (Война и мир) adlı epik eseri ile birlikte anıldığı görülür. Nitekim ülkenin içinde bulunduğu durumun bir aile üyelerinin yaşadıkları aracılığı ile anlatılması, her iki yazarın da olaylara sıradan bir askerin ya da bir filozofun bakış açısı ile yaklaşmaları, Tolstoy'un Austerlitz'i, Grossman'ın da Stalingrad'ı çok canlı bir şekilde anlatmaları, bu iki eseri birbirine yaklaştıran ve beraber anılmalarını sağlayan unsurlardan bazılarıdır. Nitekim bir edebiyat eleştirmenin yayınladığı yazıda "Büyük Vatan Savaşı'nın "Savaş ve Barış"ı ne zaman yazılacak?" sorusuna "Zaten böyle bir eser var. Bu Grossman'ın "Yaşam ve Yazgı" eseridir." diye cevap verdiği bilinir (Verina U, Erişeva O, 2004, s. 743). Ayrıca Grossman da Stalingrad muharebelerinde yalnızca "Savaş ve Barış" eserini okuyabildiğini belirtir (Beevor, Vinogradova, 2013, s. 201).

Stalingrad muharebeleri sırasında yaşananlar romanın temel olay örgüsünü oluşturur. Ancak muharebeler sırasında bir yandan da İkinci Dünya Savaşı'nın gerçeklerinden biri olan kampların da romanda önemli bir yere sahip olduğu dikkat çeker. Nitekim bunlar Nazi toplama kampları ve Gulag olarak adlandırılan, ıslah ve çalışma kamplarınıdır.

Adolf Hitler'in 1933 yılında iktidara gelmesinin hemen ardından kurulan Nazi toplama kampları, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar etkin haldedir. Savaşın sonuna kadar yirmi iki ana toplama kampının yanı sıra binlerce küçük kampın da bulunduğu bilinir. Bu kamplar ilk olarak, çalışma kampı adı altında kurulur. Kampların projesinin Hitler'in yakın arkadaşı aynı zamanda da SS subaylarının başkomutanı olan Heinrich Himmler'e ait olduğu bilinir. Toplama kamplarının ilk amacı, Almanya'daki Yahudi halkı barındırmaktır ancak bir süre sonra Hitler'in önderliğinde ele geçirilen ülkelerin toprakları üzerinde yaşayan Yahudiler de bu kamplara gönderilirler. Kamplarda Yahudilerin dışında çingeneler, komünistler, eşcinseller de bulunmaktadır. Ancak çalışma kampı adı altında kurulan bu kamplarda, özellikle Yahudiler hedef alınır. Naziler, kamp esirlerini ya kurşuna dizerler ya da gaz odalarında ölüme terk ederler.

"Yaşam ve Yazgı" eserinde Nazi askerlerinin gettolarda ve kamplarda yaşayan Yahudilere yaşattığı süreç eserin başkahramanı Viktor Ştrum'un annesinin yazdığı mektupta anlatılır. Bu mektup, İkinci Dünya Savaşı boyunca işgal toprakları üzerinde yaşayan tüm Yahudilerin yaşadıkları ortak olayları anlatan bir mektuptur. Mektubunda, Ştrum'un annesi de dahil olmak üzere tüm Yahudilerin, ölüme gittiklerinin farkında olmalarına rağmen, içlerindeki hayata tutunma duygusunu bırakmak istemedikleri dile getirilir. Bu yüzden de yaşadıkları gettolarda dükkânlar, hastaneler ve okullar inşa ederler: "İnsanlar

³ Narodny Komissariyat Vnutrennih Del: İçişleri Halk Komiserliği

sanki önlerinde uzun yıllar varmış gibi yaşıyorlar. Bunun aptalca mı yoksa akıllıca mı olduğunu anlamak olanaksız, ama böyle bir şey var. Ben de bu yasaya uydum" (Grossman, 2015, s. 125).

Kamplar tıpkı şehirler gibi büyük ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Grossman da romanda, Nazi kamplarının ne kadar gelişmiş ve büyümüş olduğuna dikkat çeker:

Kamplar Yeni Avrupa'nın kentleri olmuştur. Kendine özgü planlarıyla, sokakları ve meydanlarıyla, hastaneleriyle, pazarları ve bitpazarlarıyla, krematoryumları ve stadyumlarıyla büyümüş ve genişlemişlerdi. Kentlerin kenar mahallelerinde bulunan eski hapishaneler, bu kamp-kentlere göre, bu kremasyon fırınlarının insanın aklını kaçırıtıcı siyahımsı kızılığının yanında ne kadar saf, ne kadar sevecen, ne kadar babacan görünüyordu (Grossman, 2015, s. 35).

"Yaşam ve Yazgı" romanında anlatılan kamplarda dikkat çeken özelliklerden birisi insanlara isimleriyle değil, kendilerine verilen numaralarla ve ceketlerinin kollarında dikili olan renkli bez parçalarına göre hitap edilmesidir. Berlin yakınlarındaki bir Nazi toplama kampında, insanlara beş haneli numaralar verilir ve kimliklerine göre farklı renklerde bez parçalarını ceketlerinin koluna dikerler. Siyasi suçluların kırmızı, hırsız ve katillerin yeşil, sabotajcıların siyahtır. Ceketlerinde leylak rengi bez parçası olan insanlar ise, faşist Almanya'dan kaçan sığınmacılardır. Grossman romanında bu durumu şöyle dile getirir:

Yöneticiler açısından kamptaki insanlar numaralarına ve ceketlerinin üzerine dikilmiş bez şeridin rengine bakarak ayrılıyordu: Siyasilerinki kırmızı, sabotajcılarınki siyah, hırsız ve katillerinki yeşildi. Kampta ceketlerinde leylak rengi kumaş parçası olan insanlar vardı. Bunlar faşist Almanya'dan kaçan Alman sığınmacılardı. Bu da faşizmin bir yeniliği idi: Almanya'yı terk eden biri, yurtdışında rejime bağlılığını istediği kadar gösterebilir yine de politik düşman sayılıyordu. Kampta elli altı ulustan insanlar vardır. İnsanlar, dilleri farklı olduğu için birbirlerini anlamıyorlardı ama aynı yazgı onları birleştiriyordu" (Grossman, 2015, s. 34-35).

Kozmopolit bir yapıya sahip kamplarda birbirlerinin dillerini bilmeyen ve o zamana kadar farklı hayatlar yaşamış olan bu insanları birleştiren tek şey kaderleridir:

Kampta, birbirine benzer bir yazgıya karşılık gelecek bez renginin henüz icat edilmediği, her birinin yazgısı kendine özgü insanlar bulunuyordu. Yılan oynatıcısı bir Hindu'ya da, Alman resim sanatını öğrenmek için Tahran'dan gelmiş bir İranlıya da, fizik öğrencisi bir Çinliye de Nasyonal Sosyalizm ranzada yer, bir tas sulu çorba ve batakılıkta on iki saatlik bir çalışma hazırlamıştı. (Grossman, 2015, s. 35)

Nazi kamplarında yeşil şeritli olan mahkûmlar; hırsızlar, yan kesiciler ve katiller, siyasi suçlular yanında üstün bir konumdadırlar. Kamp yönetimi, siyasi suçluların gözlenmesi konusunda yeşil şeritli suçlulara güvenir. Romanda dikkat çeken adı suçlu, hırsız Keyze'dir. Özellikle Kızıl Ordu askerlerinin bulunduğu koşulları kontrol eden Keyze, kamptaki işinden memnundur. Günlük yaşamda hiçbir işe yaramayan bu adam, kamp ortamında birçok suçlunun yaşamını değiştirme gücüne sahiptir; Kamp yöneticilerinin emri ile esir arkadaşlarını bile öldürür. Bu farklılık, Keyze'nin kendini herkesten üstün görmesine sebep olur: *Keyze, burada, kampta yaşayan resamlara, devrimcilere, bilim adamlarına, generallere, din propagandacılarına karşı bir üstünlük hissedirdi. Bu, doğal bir üstünlük duygusuydu, ona çok büyük bir sevinç veriyordu. Kendi ruhuna ve aklına hayrandı, gizemli ve karmaşık biriydi* (Grossman, 2015, s. 424).

Kampın genel yönetiminde gözetim yetkisi mahkûmlara verilmiştir. Belirtildiği gibi, suçluların kaldığı barakalardaki düzeni mahkûmlar kontrol eder. Kampta bulunan doktorlara ve mühendislere de gözetim yetkisi verilmiştir. Bütün bunların yanında kolunda sarı pazubenti olan *kapolar* vardır. Kapolar, kampın acımasız ve çalışkan polisleridir ve kamp yaşamına dair tüm hiyerarşi kapoların denetimi altındadır.

Genel kontrolü sağlayan kapolar gün boyu kampta bulunan mahkumları kontrol etmelerinin yanı sıra geceleri yatakhanelerde bulunan mahkumların arasında meydana gelen tartışmaları çözerler. Kamp yaşamında önemli bir yeri olan kapoların diğer görevi de insanları ölüme göndermektir. Bu, onların en zor görevlerinden biridir: “*Kapolar komutanlığa hizmet ediyorlardı, ancak arada sırada üzülüp iç çekiyorlar, hatta zaman zaman kremasyon fırınlarına gönderdikleri insanlar için gözyaşı döküyorlardı...*” (Grossman, 2015, s. 36).

Nazi kamplarının kendine özgü yaşam tarzı ve hiyerarşisinin yanında kendine özgü kelime dağarcığı da vardır. Farklı milliyetten olan insanların anlaşabilmesi için bazı temel kelimeler kullanılmaktadır. Romanda, kamplarda kullanılan kelimelerden bazıları şunlardır: *Kamerad, gut, brot, suppe, kinder, zigarette, arbeit* ve kamplarda doğan *Appell, Appellplatz, Wasschraum, Flugpunkt, Lagerschütze*⁴ gibi daha düzinelerce Almanca sözcük, kamp insanların basit, aynı zamanda da karmaşık yaşamlarında çok önemli şeyleri ifade etmeye yeter. *Rebyata, tabaçok, tovariş*⁵ gibi pek çok farklı milliyetten tutuklunun kullandığı Rusça sözcükler de vardır. Ölümü yakın bir kamp sakininin durumunu ifade eden Rusça *dohodyaga* sözcüğü, herkes için ortak ve kamptaki elli altı milletin hepsi de bu sözcüğü öğrenmiştir (Grossman, 2015, s.45).

Romanda, Nazi kamplarındaki insanların Nasyonal Sosyalizme yakınlaşmalarına dair bilgiler de yer alır. Söz konusu ideale yaklaşım, roman kahramanlarından biri olan Mostovskoy aracılığı ile anlatılmaya çalışılır. Berlin yakınlarındaki bir kampta esir olan Mostovskoy, Bolşevik Parti kurucularındandır ve V. İ. Lenin’in yakın çevresinde bulunmuştur. Mostovskoy’a göre kamptaki en kötü şey, Nasyonal Sosyalizm düşüncesinin Sovyet mahkumlar arasında rağbet görmeye başlamasıdır. İnsanlar bu düşünceye dostça yaklaşmaktadırlar:

“Nasyonal Sosyalizm, kampa halktan uzak, tek gözlüğün ardından burnu havada bakan biri gibi gelmemiştir. Nasyonal Sosyalizm kamplarda yakın bir dost gibi, bir akraba gibi yaşıyor, kendini basit halktan ayrı tutmuyor, halkın yaptığı şakaları yapıyor ve yaptığı şakalara da gülünüyor.. Halktan biridir ve basit davranır, özgürlükten yoksun bıraktığı insanların dilini de, ruhunu da aklını da çok iyi bilir (Grossman, 2015, s.37).

Mostovskoy ise komünizm uğruna verdiği mücadeleden vazgeçmez. Sonunda galip gelineceğine ve amacın uygulanan yöntemleri haklı çıkaracağına dair inancını anlatarak, etrafındaki Sovyet suçlulara bu konuda cesaret ve öğüt verir:

“Beni dinleyin çocuklar. Ashında durum iyi. Anlamadınız mı yoksa? Lenin’in kurduğu devletin yaşadığı her gün faşizm için çekilmez oluyor. Faşizmin seçim şansı yok, ya bizi yiyip bitecek ya da kendisini yok edecek.... Büyük yüce Sovyet devletinin komünist düşünceyi koruyacağını aklımızdan çıkartmayın! Hitler Sovyet devletinin de, komünist düşüncenin de hakkından gelsin bakalım. Stalingrad direniyor, dayanıyor. Artık amacın uygulanan yöntemleri haklı çıkardığımı körler bile görüyor” (Grossman, 2015, s.52).

Bilindiği gibi yirminci yüzyıl dünya tarihinde, başta Birinci Dünya Savaşı’ndan yorgun çıkan İngiltere ve Fransa olmak üzere, Amerika ve birçok Avrupa ülkesi Nazi Almanya’sını durdurabilecek tek gücün Sovyetler Birliği olduğunu düşünür ve bu yönde destek verir. Mostovskoy, kampta bulunan bu ülkelerin vatandaşlarının Sovyetler Birliği’nin galip geleceğine dair inançlarını “*Burada, kamptaki İngilizler, Fransızlar, Polonyalılar, Norveçliler, Hollandalılar bize inanıyorlar! Dünyanın kurtuluşu bizim*

⁴ Yoldaş, iyi, ekmek, çorba, çocuk, sigara, işçi, temyiz, temyiz yeri, tuvalet, uçuş noktası, depolama.

⁵ Çocuklar, tütün, yoldaş.

elimizde! Kızıl Ordu'nun gücünde! Kızıl Ordu özgürlük ordusudur! (Grossman, 2015, s. 58) sözleri ile dile getirir.

Savaşın içinde olanların yaşama farklı açılardan bakması, iyilik, kötülük, güzellik, çirkinlik ve inanç kavramlarını sorgulamaları doğal bir süreçtir. Grossman savaşın insan üzerindeki etkisini, "İnsanlardaki en büyük değişiklik, kendilerine özgü mizaçlarının, kişiliklerinin zayıflaması ve yazgı duygusunun artmasıydı" (Grossman, 2015, s. 266) diye ifade eder. Nazi kampında bulunan İkonnikov da kendisindeki değişimi arkadaşlarına şöyle aktarır: "Geçen yılın eylül ayında kadın, çocuk ve yaşlı yirmi bin Yahudi'nin idamını gördüm ben. O gün Tanrı'nın böyle bir şeye izin veremeyeceğini anladım ve Tanrı'nın var olmadığını gördüm. Bugünkü karanlıkta sizin gücünüzü görüyorum, sizin gücünüz bu korkunç kötülükle savaşıyor" (Grossman, 2015, s. 43). Yahudi bir doktor olan ve Nazi kamplarına götürülen Sofya da savaş yıllarında, yaşamdaki rollerini ve görevlerini sorgular: "Gerçekte kimim ben? Babasından ve büyükannesinden korkan kısacık boylu, sümüklü kız mı, yakasındaki rütbeleriyle şişman, öfkeli kadın mı, yoksa işte bu bitli, uyuz kadın mı?" (Grossman, 2015, s. 266).

Bütün bunlara rağmen kampın tüm koşullarındaki insanlar kurtulacaklarına olan inançlarını kaybetmek istemezler. Savaşın getirdiği zaferin kendileri tarafında olacağını ve kısa zamanda bu kamplardan kurtulacaklarını umut ederler. İçlerindeki umudun yanında, kampta her gün mahkumları bekleyen sonla ilgili de çeşitli söylentiler dolaşır. Romanda bu söylentilerden en can alıcı olanı mahkûm İkonnikov tarafından ortaya atılır: "Ne duydum biliyor musunuz? Kazdığımız çukurlar, gaz fırınları içinmiş. Bugün temellerine beton dökmeye başladılar bile" (Grossman, 2015, s. 416) diyerek endişeleri güçlendirir. Mahkumların sadece söylentiden ibaret olduğunu düşündükleri bu durum, yakın zamanda gerçek olacaktır. Cesetleri yakma işlemi *brenner* denen kişiler tarafından yapılır. Eserde *Brenner*'lerin baş sorumlusu Rozenberg'dir. Rozenberg için bu masum ve korumasız insanları sebepsiz yere, sistem yüzünden yakmak, çok acımasızca bir şeydir. Onu en çok hüznlendiren görüntü ise anneleriyle birlikte gaz odalarında zehirlenen ve öldükten sonra bile annelerinin elini bırakmayan çocuklardır (Grossman, 2015, s.273). Rozenberg, anneleriyle birlikte gaz odalarına gönderilen çocukların ölümlerine şahit olur: "Canına kıyılmış bir anne ve üç çocuğu, biri okul çağında iki oğlan, kız ise raşitlik...Annenin elini tutma yavrurum, annen hiçbir yere gitmiyor..." (Grossman, 2015, s. 273)

Gaz odalarından sorumlu olan birliğe *sonderkommando* denir. *Sonderkommando* birliğinde çalışan Roze adlı figür bu yönden ilgi çekicidir. Gaz odalarında bulunan Yahudilerin can çekişmeleri ve çırpınmaları Roze'nin gözünün önünden gitmez. Ailesine bakmakla yükümlü olan Roze, ölen Yahudilerin ağzındaki altın dişleri toplar ve evine götürür. Roze, bu korkunç işin tüm kötü yönlerini göz ardı etmek ister çünkü topladığı altın dişler ve yine Yahudilerden çıkan değerli eşyalar Roze'nin gelecek kaygısını azaltır. Romanda *Sonderkommando* Roze'nin işiyle ilgili düşüncelerine şu şekilde yer verilir; "Gaz odasında Yahudilerin çırpınmalarını izlemekte çekici bir şey yoktu. Roze, tesisteki işten hoşlanan askerlere karşı antipati duyuyordu. Sabah vardiyasında gaz odasının kapısında nöbet tutan savaş tutsağı Juçenko, son derece sevimsiz geliyordu Roze'ye. Roze işini sevmiyordu, ama bu işin gizli ve açık yararlarını biliyordu," (Grossman, 2015, s. 289) Dolayısıyla *Brenner* Naum Rozenberg ve *Sonderkommando* Roze'nin yaptığı işlerden memnun olmadıkları ancak yapmak zorunda oldukları ifade edilir.

"Yaşam ve Yazgı" romanında Nazi toplama kamplarının yanı sıra GULAG'lar da (Главное управление исправительно-трудовых лагерей) yani Sovyet ıslah ve çalışma kampları da anlatılır. Kendi kanunlarını, değerlerini, kendine özgü küfürlerini, kendi edebiyatını, kendi canilerini, kendi kahramanlarını oluşturan ve sadece mahkûmların değil gardiyanların bile üzerinde kendi kalıcı izlerini

birakan ıslah ve çalışma kampları tutuklama, soruşturma, hayvan vagonlarında taşınma, zorla çalıştırma, ailelerin parçalanması, sürgünde geçirilen yıllar, erken ve gereksiz ölümlerle anılmıştır (Applebaum, 2008, s.16).

Islah ve çalışma kampları Stalin'in Sovyetler Birliği Komünist Genel Sekreteri olduğu dönemde faaliyete geçer. "Halk düşmanı" olarak cezalandırılan insanlar Sibiryâ bölgesinde bulunan bu kamplara gönderilir. Bu kamplar da Nazi kampları gibi çalışma kampları adı altında kurulur. Kolektivizasyon döneminde kendi tarım ürünlerini, tarım aletlerini ve hayvanlarını hükümete vermek istemeyen insanların birçoğu cezalandırılıp bu kamplara gönderilirler. Yine Stalin döneminde gerçekleştirilen "büyük temizlik", "büyük tasfiye" süresince "Halk Düşmanı" olarak itham edilen askerler ve siviller de bu kamplara gönderilirler. Varlam Şalamov, Aleksandr Soljenitsın, Yevgeniya Ginzburg gibi yazarlar da uzun yıllarını bu kamplarda geçirmek zorunda kalırlar. Nazilerin toplama kamplarına benzetilen bu Sovyet çalışma kamplarının tek farkı kampta bulunan esirlerin öldürülmemesidir. Zaten uzun kamp yolculuğunda ya da kampa geldikten sonra mahkumların birçoğu, çalışma şartları, soğuk ve açlıktan dolayı hayatlarını kaybederler.

Farklı nedenlerle de olsa insanların ıslah ve çalışma kamplarında bulunmasını sağlayan etken komünizmin güçlenmesi adına yapılan yasal düzenlemelerdir. Dolayısıyla zorlu kamp şartlarında komünizm ideolojisinden uzaklaşan ya da tamamen inancını kaybeden insanlar vardır. Eserde Abarçuk ve Magyar ıslah ve çalışma kampında hayatta kalmaya çalışan figürlerdir. Magyar savunduğu komünizm ideolojisinden yavaş yavaş uzaklaşmaya başlar ve kendisindeki bu değişimi Abarçuk ile konuşur. Abarçuk ise uzun süredir kampta olmasına rağmen komünizm uğruna davasından vazgeçmeyen biridir ve Magyar'ı da komünizm uğruna davasından vazgeçmemesi için ikna etmeye çalışır. Kendisini büyük bir boşluk içinde hisseden Magyar, hayatına son verir ve hayatına son vermeden önce hissettiklerini şu sözlerle dile getirir: "*Bu zamana kadar savunduğum davadan dolayı büyük bir hayal kırıklığı içerisindeyim. Kayıp erdemimin üzerinde ağlayan yaşlı bir fahişe gibiyim*" (Grossman, 2015, s. 347). Magyar'ın yaşadığı hayal kırıklığını aslında Grossman'ın da yaşadığı görülür. Grossman da Komünist ideolojiyi desteklemiş fakat ilerleyen zamanda komünizmin Rus halkı için uygun bir ideoloji olmadığını, en önemlisi de insanların özgür düşüncelerinin üzerinde baskı yarattığını düşünür. Nitekim Tzvetan Todorov "Hope and Memory" adlı kitabında Grossman'ın ünlü ve başarılı yazarlar arasında tavrı değiştiren çok az yazardan bir olduğunu belirtir ve "*Ondaki köle öldü ve özgür bir adam doğdu*" (Todorov, 2005, s.50) diyerek düşüncelerini belirtir.

Romanda, ıslah ve çalışma kamplarıyla ilgili kısımda Grossman'ın bu konudaki düşünceleri Binbaşı Yerşov üzerinden de anlatılır. Yerşov Nazi Toplama Kamplarında bulunmaktadır. Yerşov'un ailesi ise Sibiryâ'daki Sovyet ıslah ve çalışma kamplarındadır. Yerşov Nazi Toplama Kampına esir düşmeden önce kaçak bir şekilde ailesinin esir bulunduğu Sibiryâ'ya gider. Binbaşı olan Yerşov, birisinin onun bu topraklara girdiğini fark etmesi halinde ordudan atılacağını bilse de Sibiryâ'daki babasına ulaşmayı başarır. Babası ona, Sibiryâ topraklarına ulaşmak için elli gün süren tren yolculuğundan bahseder. Sobalı, çatısı kırık olan bir trende yolculuk ettiklerini, bu elli günlük süre içerisinde trende hayatını kaybeden yolcuların olduğunu, trenden indikten sonra kamp yerine ulaşmak için uzun bir yolu büyük bir zahmetle yürüdüklerini anlatır. Ayrıca Yerşov'a annesinin bu yolda bilinci kararmış ve ateşler içinde yürürken hayatını kaybettiğini ve kız kardeşlerinin de nerede olduğundan haberdar olmadığını söyler. Ona göre tüm bu durumların başlarına gelmesinin tek sebebi Stalin'dir: "*Hepsi Stalin'in emriydi*" (Grossman, 2015, s.105).

Yerşov, bu savaşın Sovyetler Birliği tarafından kazanılması durumunda, tüm Nazi ve Sovyet kamplarının kapatılacağından, soruşturmaların ve mahkemelerin artık sona ereceğinden emindir. Onun düşünceleri "Almanlarla savaşırken özgür Rus yaşamı için savaşmış olacağımı, Hitler'e karşı kazanılacak zaferin aynı zamanda annesinin, kız kardeşlerinin ve babasının öldükleri kamplara karşı da bir zafer olacağımı hissediyor ve anlıyordu" (Grossman, 2015, s.434) sözleri ile dile getirilir. Romanda Yerşov'un babasından başka İkonnikov da pek çok olaya tanık olur. Bu olaylar şöyle aktarılır:

Genel kolektifleştirme sırasında toprakları ellerinden alınan zengin köylülerin aileleriyle dolu trenleri görmüştü. Bitkin insanların karların üstüne düştüklerini ve bir daha kalkmadıklarını görmüştü. Pencereleleri, kapıları çivilenmiş, "kapalı" ıssız köyler görmüştü. Açlıktan aklını yitirip kendi öz çocuklarını yediği için muhafız polislerinin korkuyla baktıkları, boyun damarları dışarı fırlamış, çalışan elleri esmer, üstü başı yırtık mahkûm bir köylü kadın görmüştü (Grossman, 2015, s. 44).

İkonnikov da "Zorbahğın olduğu yerde acı hüküm sürer ve kan dökülür. Köylülerin çok büyük acılar çektiğini gördüm, oysa kolektifleştirme iyilik adına yapıyordu. Ben iyi duruma inanmam, iyi yürekliliğe inanırım (Grossman, 2015, s.45) diyerek ıslah ve çalışma kamplarındaki insanların yersiz mahkumiyetlerini eleştirir.

Grossman, nasyonal sosyalizm ve komünizmin farklı isimler altında bulunan aynı ideolojiler olduğunu, her iki ideolojinin de eşitliği, birliği ve özgürlüğü insanlara vaat ettiğini vurgular. Ancak ne nasyonal sosyalizmin ne de komünizmin insanlar için uygun ideolojiler olmadığını savunur. Ona göre her iki ideoloji de insanları özgürlüklerinden mahrum bırakır. Nasyonal sosyalizm "milliyetçilik" adı altında insanları kamplara hapsedip öldürürken komünizm, özgür düşünmek isteyen bireyleri kamplara hapseder. Fakat yine de savaş yıllarında Rus insanını nasyonal sosyalizmin ezici gücünden kurtaracak tek gücün komünizm olduğu yargısına varır. Tarihçi Antony Beevor ve Rus yazar Lyuba Vinogradova'nın birlikte yazmış oldukları "Vasili Grossman Kızıl Ordu'yla 1941-1945" adlı eserde de yer alan ifadeler bu durumu doğrular niteliktedir: "Grossman, Stalin yanlısı kuklalardan biri olacak gibi görünmüyordu; ama sonuçta faşizm ve antisemitizm tehdidine karşı durabilecek tek şeyin Sovyet komünizmi olduğuna inanmıştı" (Beevor-Vinogradova, 2013, s.17). Grossman'ın eserlerini İngilizceye çeviren Amerikalı çevirmen Robert Chandler, Grossman'ın "Yaşam ve Yazgı" romanındaki bu durumu şöyle yorumlar:

Bazen Grossman'ın düşünceleri, gücünü imgelemden değil yavaş, kasıtlı mantıktan alır; totaliter devletlerin modern fizikle aynı ilkelerle hareket ettiği, ikisinin de sebep ve sonuçtan çok olasılıklarla, bireyler ya da parçacıklardan çok geniş kümelerle ilgilendiği fikri roman boyunca işlenir. Bazen mantıkla şiir birleşir; Stalingrad'da antisemitizm kılıcını Hitler'in elinden alan Stalin imgesi, Nazizm ve Stalinizmin özünde aynı fenomen olduğu savı için güçlü bir etki sağlar (Grossman, 2015, s. 23).

Grossman'ın nasyonal sosyalizm ve komünizmi karşılaştırması, kamp esiri Mostovskoy ve SS subayı Liss arasındaki geçen diyalogda daha net bir şekilde ifade edilir. Nitekim SS subayı Liss kendisiyle konuşmak istemeyen Mostovskoy'a, yaptığı her şeyi onaylamasa da görev için yaptığını belirtir: "Üniformama bakıyorsunuz. Ama ben onunla doğmadım. Führer ve parti emir verir, insanlar, parti askerleri de yürürler. Ben partide her zaman bir kuramcı olmuştum, felsefe ve tarih konularıyla ilgilenirim, ama parti üyesiyim... Merkez Komitesi size Çeka'daki çalışmayı güçlendirme görevi verseydi, reddedebilir miydiniz?" (Grossman, 2015, s. 102). Ardından da aslında her iki liderin yaptıklarının birbirinden farkı olmadığını "Bizden nefret ettiğinizi sanıyorsunuz, ama bize bakıp kendinizden nefret ediyorsunuz. Korkunç değil mi?" (Grossman, 2015, s. 102) sözleri ile ifade eder.

Sovyet çalışma kampında bulunan mahkûm Abarçuk, bulunduğu kampın Nazi kamplarından daha kötü bir yer olduğunu düşünür. Kendi topraklarında, kendi milletinin içinde suçlu bulunmak, Abarçuk'u derinden sarsan bir durumdur: "Özgür olanları artık kıskanmıyorum. Alman toplama kampına

düşenleri kıskanıyorum. Oh ne güzel! Oturuyorsun ve faşistin seni döveceğini biliyorsun. Bizimki en korkuncu, en zoru, kendi adamlarının arasındasın" (Grossman, 2015, s, 250).

Sonuç

Grossman kitabının yayınlanması için Hruşçev'e yazdığı mektubunda, "Kitabımda doğru olduğuna inandığım ve inanmaya devam ettiğim şeyleri yazdım. Sadece iyice düşündüğüm, hissettiğim ve acısını çektiğim şeyleri yazdım" (Petelin, 2013: s. 288) derken o güne kadar yaşamında deneyimlediği pek çok olayı ve bu olaylar karşısında hissettiği duyguları eserinde dile getirdiğini belirtir. Bu bağlamda eser, kendisinin ve ailesinin savaş yıllarında edindiği deneyimler ve çevresindeki insanların yaşamışlıklarının bir dökümüdür. Sovyetler Birliği'ndeki mevcut sistemin ve ardından gelen İkinci Dünya Savaşı'nın insanlar ve ülke üzerinde yarattığı değişim, derin psikolojik analizlerle ifade edilmeye çalışılır. Eserde yer alan figürlerin bazıları Nazi toplama kamplarında, bazıları "Gulag" olarak adlandırılan ıslah ve çalışma kamplarında, bazıları ise Yahudi gettolarında yaşayan figürlerdir.

Bu çalışmada, "Yaşam ve Yazgı" romanını bütünleyen ana sorunun, nasyonal sosyalizm ve komünizm ideolojileri olduğu sonucuna varılmıştır. Her iki ideoloji de ağırlıklı olarak kamp yaşamı üzerinden irdelenir. N.A. Belova "Gulag Tarihi" adlı kitabında Gulag ıslah ve çalışma kamp sistemini Nazi kamplarından ayıran en belirgin farkın, Sovyet çalışma kamplarının kurulmasındaki asıl amacın imha olmaması, kampın işleme mantığının mahkûmların emeğinden azami ölçüde faydalanılması fikrine dayandığını (Belova, 2013, s. 64) belirtir. Ancak Grossman, romanında gerek Nazi kamplarındaki acımasızlığın gerekse Sovyet çalışma kamplarında kendi insanlarına yaşatılan zulmün, birbirinden farklı olmadığını göstermeye çalışmıştır. Yazara göre, birisi Yahudi halkı hedef alırken diğeri farklı amaçlar için olsa da, kendi halkına eziyet etmektedir. Sonuç olarak, kurulma amaçları ne olursa olsun her iki kamp sistemi de insanları ölüme götüren yolun birer başlangıcı olmuştur.

Kaynakça

- Akimov, V.M. (2011). *Ot Bloka do Soljenitsna*. Sankt-Peterburg: İskusstvo-SPB.
- Applebaum, A. (2008). *Gulag*, (Çev: Ufuk Demirbaş) Ankara: Arkadaş.
- Beevor A, Vinogradova, L. (2013). *Savaşta Bir Yazar*. (Çev: Sabri Gürses). İstanbul: Can.
- Belova, N.A. (2013). *İstoriya GULAGa v sovremennoy istoriografii*. Vestnik instituta: prestupleniye, nakazaniye, ispravleniye, 2(22), 64-70.
- Boçharov, A. (1990). *Vasili Grossman*. Moskova: Sovetskiy Pisatel.
- Danacı, Ç. (2017). *Cephelerde Genç Bir Subay: Lev Nikolayeviç Tolstoy'un Öykülerinde Savaş Teması*. Ankara: Başkent Kلیşe ve Matbaacılık
- Grossman, V. (2015). *Yaşam ve Yazgı*. (çev: Sabri Gürses). İstanbul: Can.
- Petelin, V. (2013). *İstoriya russkoy literaturı vtoroi polovini XX veka*. Tom 2. 1953-1993 godı. Moskva: Tsentrpoligraf.
- Todorov T. (2005). *Hope and Memory*. Londra: Atlantic.
- Verina U. Yu., O. P. Erişeva, (2004). *Soçineniya po russkoy literature*. Minsk: Harvest.
- Volkov S. (2017). *20.Yüzyıl Kültür Tarihi*, (çev: Sabri Gürses). İstanbul: Alfa.
- Zelinski, K. (1978). *Sovyet Edebiyatı*. (Çev: Funda Savaş) İstanbul: Konuk.